

ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურა არაბულ ენაზე Hagiographical Literature in Arabic

მარიამ ნანობაშვილი

Mariam Nanobashvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ჰუმანიტაჲ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ჰაგიოგრაფია, ქრისტიანული არაბული
ლიტერატურა

Keywords: Hagiography, Christian Arabic literature.

ქრისტიანულ არაბულ ლიტერატურაში, ისევე, როგორც სხვა ხალხთა სასულიერო მწერლობაში, უპირველეს ყოვლისა, შეიქმნა ბიბლიური ტექსტებისა და ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოებების თარგმანები. ეს ბუნებრივია, ვინაიდან აღნიშნული მასალა ღვთისმსახურებისათვის იყო საჭირო.

არაბულ ტრადიციაში ვხვდებით პრაქტიკულად ჰაგიოგრაფიულ კრებულთა ყველა იმ ტიპს, რომლებიც აღმოსავლეთში იყო გავრცელებული. ამ შემთხვევაში ჩვენ განსაკუთრებით გვაინტერესებს მელქიტური თვენი (მენოლოგიონი) და სვინაქსარები, გამოსული ბერძნული მართლმადიდებლური წრიდან. პირველი მათგანი სრულად შეიცავს წმინდანთა წამებებსა თუ ცხოვრებებს. ამგვარი კრებულის კლასიკური ნიმუშია სვიმეონ მეტაფრასის მიერ შექმნილი შრომა. მასში მოცემულია გადამუშავებული, გამშვენებული რედაქციის ტექსტები, რომელთა უდიდესი ნაწილი თარგმნილია არაბულ ენაზე. რაც შეეხება სვინაქსარებს, აქ უკვე შედარებით მოკლე ინფორმაციაა ყოველ წმინდანთან დაკავშირებით. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ კონსტანტინოპოლის სვინაქსარი. მასში შესული ტექსტების დიდი ნაწილიც თარგმნილია არაბულ ენაზე.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ ტიპიკონებსაც, სადაც მოცემულია ცნობები იმ წმინდანების შესახებ, ვისი მოხსენიების დღეცაა. მართლმადიდებლურ ტრადიციაში რამდენიმე ასეთი კრებულია მოქცევაში, ერთი მხრივ, დიდი ეკლესიისა, მეორე მხრივ კი, სამონასტრო საჭიროებისა – სტუდიელებისა და საბანძინდელთა. მთელი ეს მასალაც თითქმის ზედმიწევნით გვაქვს არაბულ ენაზე. აღნიშნულ ლიტურგიულ წიგნებში ასახული ცნობები ეფუძნება ჰაგიოგრაფიულ ლიტერატურულ დოკუმენტებს.

ადრეულ პერიოდში ჰაგიოგრაფიული მწერლობის მთავარი ცენტრები იყო პალესტინა, ეგვიპტე და სირია. აღინერებოდა ქრისტიანობისათვის წამებულთა ღვაწლი, აგრეთვე იმ ბერთა ცხოვრება და მოღვაწეობა, რომლებიც უდაბნოში იყვნენ დამკვიდრებულნი. არაბულენოვანმა ქრისტიანებმა დიდი ინტერესი გამოიჩინეს იმ პერიოდში შექმნილი კრებულების მიმართ, ასევე გაეცნენ პალადის, თეოდორიტე კვირელისა და კირილე სკვითოპოლელის ნაწარმოებებს, რომლებშიც პალესტინელ ბერთა მოღვაწეობაზე ვრცელი ინფორმაციაა.

VII-IX საუკუნეებში, ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებთან შედარებით, ნაკლები რაოდენობით დაიწერა ჰაგიოგრაფიული თხზულებ-

ბები, თუმცა ამ შედარებითი სიმცირის ფონზე მაინც ჩნდება გარკვეული სიახლეები. აქედან ყველაზე მნიშვნელოვანია ნეომარტირთა, ანუ ახალმონამეთა კულტის განვითარება. ესენი იყვნენ ადამიანები, რომელნიც უკვე მუსლიმთა ხელით აღესრულნენ. ბუნებრივია, ეს თხზულებები არაბულენოვან ქრისტიანთა განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობდა. მკითხველთა ამ წრისათვის, რომელიც ისლამური იმპერიის ფარგლებში მოექცა და ყოველდღიურად უწევდა საკუთარი სარწმუნოების დაცვა, ქრისტიანობისათვის მუსლიმთაგან წამებული მოღვაწენი იდეალურ მაგალითს წარმოადგენდნენ.

მეორე მხრივ, ნეომარტირები არიან ისინიც, ვინც ხატმებრძოლთა მიერ მოწყობილ დევნას შეეწირნენ. ამ წმინდანთა შორის ბევრი ბერძენი იყო. ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც იკონოფილი ბერძნები ბიზანტიიდან ილტვოდნენ და აღმოსავლეთს აფარებდნენ თავს. იმხანად ნეომარტირებთან დაკავშირებით შექმნილი ლიტერატურაც სწორედ აღმოსავლეთის საქრისტიანოში ვრცელდებოდა დაუბრკოლებლად, მეტიც, როგორც ჩანს, ზოგიერთი თხზულება არც კი არსებობდა ბერძნულ ენაზე. მაგალითისათვის შეგვიძლია დავასახელოთ რომანოზ ახლის წამება. რომანოზი ბერძენი გახლდათ და სარკინოზთა ხელით აღესრულა, თუმცა თხზულებაში აშკარად ჩანს, როგორი მტრული დამოკიდებულება ჰქონდათ მის მიმართ ხატმებრძოლ ბერძნებს, რომლებიც მასთან ერთად იყვნენ დატყვევებულნი არაბთა მიერ ბაღდადის ციხეში. ნაწარმოები დღესდღეობით მხოლოდ ქართულ ენაზე შემოგვრჩა. ის აშკარად არაბულიდანაა ნათარგმნი, თუმცა არაბული ორიგინალი დაკარგულია. რაც შეეხება ბერძნულ ტრადიციას, რომანოზ ახალი თვით კალენდრებშიც კი არ მოიხსენიება. აქედან ცხადია, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში მხოლოდ არაბულ ენაზე აღინერებოდა ამა თუ იმ წმინდანის წამება. ასევე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ქართული თარგმანები, რომლებიც ფაქტობრივად ორიგინალის ფუნქციას ატარებს. ნიშანდობლივია, რომ VIII-X საუკუნეებში ქართველები ხშირად თარგმნიდნენ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებს არაბული ენიდან, თვით მაშინაც კი, როდესაც ცნობილი იყო პარალელური ბერძნული ტექსტები, ანუ ორიგინალები. აქედან ცხადია, რომ უკვე იმხანად, ქრისტიანული არაბული ლიტერატურის განვითარების უადრეს ეტაპზე, ამ მწერლობას მეტად პრესტიჟულად მი-

იჩნევდნენ. ქართველებმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმეს ჰაგიოგრაფიულ ტექსტებს არაბულ ენაზე.

ცნობილი გერმანელი მეცნიერი, გეორგ გრაფი, რომელსაც ეკუთვნის ფუნდამენტური მონოგრაფია ქრისტიანული არაბული მწერლობის შესახებ, ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ არაბულ ენაზე დაცულია თხრობანი ქრისტიანობის ყველა კონფესიის წმინდანთა შესახებ. ჯერ ერთი, არიან ე. წ. „მსოფლიო წმინდანები“, რომლებსაც ყველა ეკლესია მოიხსენიებს, მეორეც, არაბულ ენაზე არსებობს ტექსტები ბერძენ თუ სირიელ მართლმადიდებლებზე, სირიელ თუ კოპტ მონოფიზიტებზე, ნესტორიანელებზე. არ არის გამორიცხული, ქართველი წმინდანების შესახებაც არსებულებოდა მონაცემები არაბულ ენაზე, საქმე ისაა, რომ არაბულენოვან ქრისტიანებსა და ქართველებს შორის მჭიდრო ურთიერთობანი დამყარდა VIII-X საუკუნეებში სინა-პალესტინის არეალში. სწორედ იქ სრულდებოდა თარგმანები არაბულიდან, ასევე ნათლად იკვეთება არაბულენოვან ქრისტიანთა და ქართველთა შორის ტექნიკური თანამშრომლობა. მოგვიანებით, XVII საუკუნეში, ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ საქართველოში იმოგზაურებდა, თავის კალენდრებში მოიხსენიებს და ცნობებს გვანდის ქართველ წმინდანთა შესახებ. ეს წმინდანები არიან: ნინო განმანათლებელი, ცამეტი ასურელი მამა, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები. შესაძლოა, ეს ქართველი მოღვაწენი მანამდეც მოიხსენიებოდნენ არაბულ კალენდრებში.

სხვადასხვა კონფესიათა ტრადიციების ასახვამ გამოიწვია ჰაგიოგრაფიული ტექსტების თვალსაჩინო სიმრავლე არაბულ ენაზე (თარგმანები ბერძნულიდან, სირიულიდან, კოპტურიდან, ასევე, ორიგინალური ნაშრომები).

In Christian Arabic literature, as well as in the religious writings of other peoples, translations of biblical texts and hagiographical works were created first of all. This is natural, since the mentioned material was needed for worship.

In the Arabic tradition we find practically all the types of hagiographic collections that were common in the East. In this case, we are particularly interested in the Melkite Menologion and the Synaxaria, coming out of the Greek Orthodox circle. The first of them fully contains the mar-

tyrdoms or lives of the saints. A classic example of such a collection is the work created by Simeon the Metaphrast. It contains revised, embellished redaction texts, most of which have been translated into Arabic. As for the Synaxaria, there is relatively brief information about each saint. As an example, we can mention the Synaxarion of Constantinople. Most of the texts included in it have been translated into Arabic.

We should also pay attention to the Typicons, which contain information about the saints whose day it is. In the Orthodox tradition, there are several such collections in circulation, on the one hand, of the Great Church, and, on the other, of the monastic needs – Monastery of Stoudios and Monastery of Mar Sabas. We have all this material in the Arabic language almost completely. References reflected in the mentioned liturgical books are based on hagiographical literary documents.

In the early period, the main centers of hagiographic writings were Palestine, Egypt and Syria. The merits of those who were martyred for Christianity were described, as well as the life and activities of the monks who settled in the desert. Arabic-speaking Christians showed great interest in the collections created during that period, and also got acquainted with the works of Palladius, Theodet of Cyrus and Cyril of Scythopolis, where there is extensive information on the activities of Palestinian monks.

In the 7th-9th centuries, compared to the first centuries of Christianity, fewer hagiographic works were written, although some innovations still appear against the background of this relative scarcity. The most important of these is the development of the cult of neo-martyrs, that is, new martyrs. These were people who had been executed by the hands of Muslims. Naturally, these writings attracted special attention of Arabic-speaking Christians. For this circle of readers, who fell within the framework of the Islamic empire and had to defend their faith every day, the martyrs punished by the Muslims were an ideal example for Christianity.

On the other hand, neo-martyrs are also those who sacrificed themselves to the persecution organized by iconoclasts. Among these saints there were many Greeks. There were frequent cases when the iconophile Greeks turned away from Byzantium and took refuge in the East. At that time, the literature created about the neo-martyrs also spread unhindered in Eastern Christianity, moreover, it seems that some writings did not even exist in the Greek language. As an example, we can name the Mar-

tyrdom of Romanus the Neo-martyr. Romanus was Greek and was executed by the hands of Saracens, although the writing clearly shows how hostile the iconoclast Greeks, who were captured with him by the Arabs in the Baghdad prison, were towards him. Today, the work has survived only in the Georgian language. It is apparently translated from Arabic, although the original Arabic text is lost.

As far as the Greek tradition is concerned, Romanus New is not even mentioned in the calendars. From this it is clear that in some cases the martyrdoms of certain saints were described only in the Arabic language. Also, Georgian translations, which in fact carry the function of the original, gain special importance. It is significant that in the 8th-10th centuries Georgians often translated hagiographic works from the Arabic language, even when parallel Greek texts, i.e. originals, were known. It is clear from this that already at that time, at the earliest stage of the development of Christian Arabic literature, this writing was considered highly prestigious. Georgians paid special attention to hagiographic texts in Arabic.

The well-known German scholar, Georg Graf, who has a fundamental monograph on Christian Arabic literature, notes with regard to hagiographic monuments that the Arabic language preserves narratives about the saints of all denominations of Christianity. First, there are the so called "Saints of the world", which all churches refer to, secondly, there are texts in Arabic about Greek Orthodox, Syriac Melkites, Syriac or Coptic Monophysites, Nestorians. It is possible that there were data about Georgian saints in Arabic, the point is that close relations between Arabic-speaking Christians and Georgians were established in the Sinai-Palestine area in the 8th-10th centuries. It was there that translations from Arabic were completed, and the technical cooperation between Arabic-speaking Christians and Georgians is also clearly visible. Later, in the 17th century, Patriarch Makarius of Antioch, even before he traveled to Georgia, in his calendars mentions and provides information about Georgian saints. These saints are Nino the Illuminator, the Thirteen Assyrian Fathers, Euthymius and George of Mount Athos. Perhaps, these Georgian saints were mentioned in Arabic calendars even before that.

The reflection of the traditions of different denominations led to a remarkable abundance of hagiographic texts in Arabic (translations from Greek, Syriac, Coptic, as well as original works).